

NASZA

PRZESZŁOŚĆ

REDAKTOR
KS. ALFONS
SCHLETZ

XXIX KRAKÓW 1968

Okladkę projektowała
CZESŁAWA LEWANDOWSKA-GORGON

NASZA PRZESZŁOŚĆ

NASZA PRZESZŁOŚĆ

Wydawnictwo
Lwów 1948

NOTRE PASSÉ

Etudes sur l'Histoire de l'Eglise
et de la Culture Catholique
en Pologne

Directeur: Alphonse Schletz

XXIX

Cracovie 1968

NASZA PRZESZŁOŚĆ

Studia z dziejów Kościoła
i kultury katolickiej w Polsce

Redaktor: Ks. Alfons Schletz C. M.

XXIX

Kraków 1968

Wydawnictwo
NASZA PRZESZŁOŚĆ
Kraków, ul. Stradom 4

1. Ks. bp Józef Sebastian Pelczar, założyciel Zgromadzenia Sióstr Służebnic Najsw. Serca Jezusowego

BP JÓZEF SEBASTIAN PELCZAR

WYBÓR PISM

Wydała, wstępem i przypisami opatrzyła
S. MODESTA KRAS SŁUŻ. NSJ

1968

WSTĘP

DOTYCHCZASOWY STAN BADAŃ NAD ŻYCIEM I DZIAŁALNOŚCIĄ KS. BISKUPA JÓZEFA SEBASTIANA PELCZARA

Ks. bp Józef Sebastian Pelczar był człowiekiem o wielkim bogactwie intelektualnym i duchowym, o wszechstronnych zainteresowaniach, stąd jego działalność miała charakter wielokierunkowy. I chyba ta wielokierunkowość jest jedną z przyczyn, że tak piękna i wyróżniająca się postać jest dotychczas mało opracowana i prawie nieznaną ogółowi społeczeństwa polskiego. A zasługuje ona na bliższe zainteresowanie nie tylko dlatego, że bp Pelczar jest jednym z kandydatów na ołtarze ostatnich stu lat, lecz przede wszystkim ze względu na zasługi, jakie położył dla Kościoła i ojczyzny.

Zasłynął on już współcześnie jako jeden z najbardziej popularnych pisarzy duchownych swej epoki. Jego książki, głównie ascetyczno-teologiczne, kształciły całe pokolenia młodych alumnów. Wystarczy wspomnieć jego dzieło *Życie duchowne czyli doskonałość chrześcijańska*, które na przestrzeni kilkunastu lat doczekało się aż ośmiu wydań¹. Był jednym z najwybitniejszych mówców XIX/XX wieku w ówczesnej Galicji. Kazania i mowy wygłoszone przez niego odznaczały się umiejętnością łączenia pięknej formy z rozległą wiedzą teologiczną. Do najlepszych należą mowy okolicznościowe oraz kazania maryjne².

Niedługo po śmierci ks. bpa Józefa Sebastiana Pelczara ukazało się drukiem kilka artykułów charakteryzujących jego osobę z marginesowym uwzględnieniem działalności, przeważnie na polu piśmiennictwa³.

¹ Pierwsze wydanie w 1873 r., następne w latach: 1878, 1881, 1886, 1892, 1906, 1912, 1924.

² *Niektóre kazania i mowy przygodne*. Przemyśl 1916; *Kazania na uroczystości i niektóre święta Najśw. Maryi Panny*. Kraków 1889, następne wydania w latach 1891, 1897.

³ Ks. Józef Jałowy, *Homo Marianus — ks. bp Józef Pelczar jako szczególny czciciel Najśw. Maryi Panny*, [w:] „Sodalis Marianus”, 1925 nr 7 i 8; Ks. Nikodem Cieszyński, *Króle Duchy Katolickie*, [w:] „Roczniki katolickie” R. 3: 1925; Ks. Jan Fijałek, *Dwaj uczeni Biskupi Polscy*, cz. I: Ks. dr Józef Bilczewski, cz. II: Ks. dr Józef Sebastian Pelczar, [w:] „Nova Polonia Sacra”, 1928 nr 2; Ks. Stefan Momiński, *Bp Józef Pelczar jako kaznodzieja*, [w:] „Przegląd

W kilka lat później pojawiło się szereg prób przedstawienia biografii lub wycinkowej działalności ks. bpa Pelczara jak: s. Alojzy Rostkowskiej⁴, Hanny Zachorskiej⁵, ks. Józefa Jałowego⁶, ks. Antoniego Marchewki⁷, ks. Kazimierza Kotuli⁸. Prace te opierają się wyłącznie na autobiografii „Mój życiorys”, „Kronice Diecezji Przemyskiej” i niektórych dziełach drukowanych przez ks. bpa Pelczara. Życie i działalność bpa Pelczara ujęta jest w nich po kronikarsku, nie dając pełnej syntezy jego działalności. Ponadto prace te zwierają szereg nieścisłości i niedomówień, brak im szerszej podstawy źródłowej i nie przeprowadzają głębszej analizy źródeł, co powoduje że mają charakter okolicznościowy i nie kwalifikują się do druku⁹.

Ponadto w różnych czasopismach znajdujemy szereg artykułów o bpie Pelczarze, mających charakter popularny, o zabarwieniu panegirycznym¹⁰. Najnowszą pracą biograficzną jest praca s. Karoliny

Homiletyczny”, R. 10: 1932; Ks. Franciszek Świątek, *Ks. Józef Sebastian Pelczar*, [w:] *Świętość Kościoła w okresie rozbiorowym i porozbiorowym, 33 życiorysy Polaków i Polek*. Kielce 1930; Ks. Tadeusz Kruszyński, *Dwaj dostojnicy kościoła przyjaciele „Czasu”: kard. A. Dunajewski i bp Pelczar*, [w:] *Księga na pięćdziesięciolecie dziennika „Czas” 1848—1938*. Kraków 1938; Ks. Antoni Marchewka, *Józef Sebastian Pelczar Biskup Przemyski* [w:] *Gwiazdy Katolickiej Polski. Żywoty wielkich Sług Bożych*. Mikołów 1938; Ks. Franciszek Pelczar, *Sp. ks. bp Józef Sebastian Pelczar jako czciciel Przenajśw. Sakramentu*, [w:] *„Szkoła Chrystusowa”*, 1938.

⁴ S. Alojza (Faustyna) Rostkowska, *Służ. NSJ, „Życiorys dra Józefa Pelczara biskupa przemyskiego ob. iac. założyciela Zgromadzenia Służebnic Najśw. Serca Jezusowego”*. Kraków [b.r.] s. 31 (mps).

⁵ Hanna Zachorska, *„Ks. Bp Józef Sebastian Pelczar”*. Kraków 1938, s. 129 (mps); druga wersja 1939, s. 189 (mps).

⁶ Ks. Józef Jałowy, *„Życiorys Księdza Biskupa Józefa Sebastiana Pelczara”*, doprowadzony do 1900 r., [b.m], [b.r.], (mps).

⁷ Ks. Antoni Marchewka, *„Sługa Boży Józef Sebastian Pelczar bp przemyski ob. iac. Szkic biograficzny”*. Częstochowa [b.r.] s. 508 (mps).

⁸ Ks. Kazimierz Kotula, *„Ks. dr Józef Sebastian Pelczar bp przemyski ob. iac. Jego żywot i działalność”*. Kraków 1942, s. 723 (mps).

⁹ Prace te znajdują się w postaci maszynopisów w AGSK.

¹⁰ Zob. „Czas”, R. 58: 1905 nr 217; R. 67: 1914 nr 69 i 266; R. 76: 1924 nr 74; „Echo Przemyskie”, R. 19: 1914 nr 58; R. 23: 1918 nr 8; „Gazeta Narodowa”, R. 44: 1914 nr 153; „Gazeta Wieczorna”, R. 7: 1917 nr 3791; „Głos Narodu”, R. 26: 1918 nr 51; R. 32: 1924 nr 74; „Nowa Reforma”, R. 33: 1914 nr 284; „Nowości Ilustrowane”, R. 11: 1914 nr 30; „Powściągliwość i Praca”, R. 17: 1914 nr 7; „Prawda”, R. 4: 1899 nr 9; „Przegląd Powszechny”, R. 123: 1914; „Przegląd Katolicki”, 1924 nr 15; „Roczniki katolickie z ilustracjami, za rok 1924”, Poznań 1925; „Ruch Katolicki”, R. 3: 1899 nr 66; „Słowo Polskie”, R. 19: 1914 nr 307; „Tygodnik Ilustrowany”, R. 65: 1924 nr 16 i 30; „W obronie prawdy”, R. 8: 1914 nr 8; „Ziemia Przemyska”, R. 2: 1914 nr 29; R. 10: 1924 nr 14; „Ziemia Rzeszowska”, R. 6: 1924 nr 12 i 14.

Kasperkiewicz, stanowiącą próbę biografii Sługi Bożego ks. bpa Józefa Sebastiana Pelczara ze szczególnym uwzględnieniem jego duchowości¹¹.

Z prac dotyczących wycinkowej działalności ks. bpa Pelczara wymienić też należy: o. Joachima Bara¹², omawiająca synody diecezji przemyskiej za bpa Pelczara, ks. Tadeusza Glemmy¹³, s. Hieronimy Stachurzanki¹⁴, ks. Stanisława Krzywińskiego¹⁵, ks. Wenancjusza Rogę¹⁶, ks. Stanisława Marcza¹⁷. W przeważającej mierze, podobnie jak i poprzednie prace, stanowią one tylko próbę ujęcia działalności bpa Pelczara.

Oprócz bogatej spuścizny piśmienniczej¹⁸ pozostały po ks. bpie Pelczarze cenne materiały typu biograficzno-pamiętnikarskiego: korespondencja oraz dzienniczki wraz z autobiografią „Mój życiorys”; obejmuje ona lata 1842—1924¹⁹. Z dzienniczek: „Krótka kronika mojego życia” omawia wyżej wspomniany okres z tym, że jest o wiele bogatsza w fakty z życia autora i napisana jest bardziej interesująco; „Spis czynności biskupich dokonanych przez Józefa Sebastiana Pelczara biskupa miletopolitańskiego sufragana przemyskiego od 19 marca 1899 do 11 XI 1900”²⁰, „Wizytacje kanoniczne w roku 1899”²¹ oraz dzienniczek obejmujący okres od 29 IX 1915 do 11 V 1920²².

Obok dzienniczek pozostała cenna i dość pokaźna korespondencja. Jest to korespondencja zarówno prywatna, jak i urzędowa, do osób świeckich, jak i duchownych. Na szczególne uwzględnienie zasługuje

¹¹ S. Karolina (Maria) Kasperkiewicz, *„Sługa Boży ks. bp Józef Sebastian Pelczar”*. Kraków 1967 s. 524 (mps).

¹² O. Joachim Bar OFM Conv., *Synody bpa przemyskiego Józefa Sebastiana Pelczara*, [w:] *„Atheneum kapłańskie”*, t. 52: 1950.

¹³ Ks. Tadeusz Glemma, *Ks. Józef Sebastian Pelczar jako prof. historii na Uniwersytecie Jagiellońskim*, [w:] *„Roczniki teologiczno-kanoniczne”*, t. 4: 1957.

¹⁴ S. Hieronima (Helena) Stachurzanka, *Służ. NSJ, „Biskup Józef Sebastian Pelczar i jego stanowisko w dziejach polskiej wymowy”*. Toruń 1950 s. 164 (praca magisterska, mps).

¹⁵ Ks. Stanisław Krzywiński, *„Działalność duszpasterska Józefa Sebastiana Pelczara bpa przemyskiego w l. 1899—1924”*. Lublin 1963 s. 311 (praca doktorska, mps).

¹⁶ Ks. Wenancjusz Róg, *„Kapłan według ks. Biskupa Pelczara”*. Lublin 1960 s. 79 (praca licencjacka, mps).

¹⁷ Ks. Stanisław Marcza, *„Istota doskonałości chrześcijańskiej według ks. bpa J. S. Pelczara”*. Lublin 1965 s. 49 (praca licencjacka, mps).

¹⁸ Zob. O. Joachim Bar OFM Conv., *Zestawienie bibliografii [w:] „Prawo kanoniczne”*. Warszawa R. 9: 1966 nr 1—2, s. 216—265.

¹⁹ Dotychczas ukazała się drukiem część autobiografii *Mój życiorys*, tj. do roku 1899. Zob. *„Prawo kanoniczne”*. Warszawa R. 9: 1966 nr 1—2 s. 265—311.

²⁰ Rkps w formie notesu o wymiarach 16×11 cm, s. 162; AGSK.

²¹ Rkps w formie notesu o wymiarach 16×10 cm, s. 162; AGSK.

²² Rkps w formie notesu o wymiarach 17×11 cm, s. 117; AGSK.

korrespondencja z ks. Karolem Krementowskim, serdecznym przyjacielem i kolegą z Seminarium Duchownego Przemyskiego i towarzyszem święceń kapłańskich. Jest ona pełna koleżeńskiego sentymentu. Autor często siebie nazywa najoddańszym i najukochańszym jego przyjacielem, pozostałych kolegów z święceń kapłańskich zdrobniale: Godziem, albo Godkusiem²³, Tomusiem²⁴, Miklusiem, Franusiem²⁵ itp. Listy te rzucają wiele światła na wewnętrzne życie ks. Józefa Sebastiana Pelczara jako młodego kapłana. Następnie korespondencja z ks. arcbpem Józefem Bilczewskim posiada charakter już raczej urzędowy o zabarwieniu politycznym. Ukazuje ona działalność na polu duszpasterskim i społecznym dwóch wielkich biskupów galicyjskich XX stulecia. Podobny charakter mają listy do ówczesnego namiestnika Galicji, Michała Bobrzyńskiego, oraz do ks. prof. Stefana Pawlickiego. Te ostatnie dotyczą głównie reorganizacji wydziału teologicznego UJ, przeprowadzonej staraniem ks. Józefa Sebastiana Pelczara, byłego profesora tegoż wydziału.

Ponadto na uwagę zasługuje obszerna korespondencja ze Zgromadzeniem Sióstr Służebnic Najśw. Serca Jezusowego²⁶ oraz z ks. Bronisławem Markiewiczem, założycielem dwóch zgromadzeń św. Michała Archanioła: męskiego i żeńskiego.

Poza wymienioną korespondencją zachowało się kilkanaście listów pisanych do różnych osób świeckich. Należy przypuszczać, że dalsze porządkowanie zbiorów archiwalnych, państwowych i kościelnych, w przyszłości powiększy dotychczasowe zasoby.

Dalsze prace nad biografią ks. bpa Pelczara w dużej mierze ułatwi obecne wydanie dzienniczka „Krótka kronika mojego życia” oraz korespondencji. Źródła te nie tylko przybliżą szerszym kregom społeczeństwa polskiego tę zasłużoną postać w historii Kościoła i ojczyzny, ale zapewne wzbudzą bliższe zainteresowanie życiem i działalnością społeczną ks. bpa Pelczara: „Przez całe życie — jak sam wyznaje — tęskniłem za Polską wolną, silną i świętą, modliłem się o taką Polskę i pracowałem jak mogłem dla takiej Polski”²⁷.

W niniejszym wydaniu po raz pierwszy ukazuje się drukiem wspomniany dzienniczek „Krótka kronika mojego życia” oraz korespondencja. Ze względu na szczupłe ramy wydawnicze dokonano wyboru listów, przy czym pominięto korespondencję z ks. Bronisławem Markiewiczem, ponieważ wymaga ona osobnego opracowania. Przy przygotowywaniu poniższych pism bpa Pelczara korzystano z autografów-oryginałów.

²³ Mowa o ks. Józefie Godku.

²⁴ Mowa o ks. Tomaszu Gliwie.

²⁵ Mowa o ks. Franciszku Miklaszewskim.

²⁶ Korespondencja obejmuje 598 listów, w tym 498 listów do Matki Klary (Ludwiki) Szczęsnej. AGSK.

²⁷ Zob. „Przegląd Powszechny”, R. 35: 1918 s. 1—6.

Używane przez autora skróty przy zapisywaniu dat, miejscowości, imion i nazwisk w niniejszej edycji rozwiązano bez zaznaczania. Daty czy miejscowości zapisywane czasem na początku, niekiedy na końcu listów umieszczono jednolicie na początku każdego listu. Zgodnie z zasadami obowiązującymi przy wydawaniu źródeł z czasów nowszych wprowadzono dzisiejszą pisownię i interpunkcję z zachowaniem jednak pewnych właściwości stylu i form językowych Autora.

Ujednolicono też pisownię dużych i małych liter wedle zasad obecnej pisowni. W razie dostrzeżonych pomyłek w pisowni nazwisk, imion, osób, miejscowości, tekstu włoskiego czy łacińskiego (ma to miejsce szczególnie w dzienniczku) wprowadzono bez zaznaczania lekcję poprawną.

Wspomniany dzienniczek obok bogatych zapisów natury biograficznej posiada szereg wiadomości ogólniejszych. Dotyczą one przede wszystkim wydarzeń, w których autor sam uczestniczył, bądź był tylko ich świadkiem.

Biskup Pelczar pisał dzienniczek, jak sam zaznacza we Wstępie, z własnej inicjatywy, z myślą pozostawienia go swoim córkom duchownym Służebnicom Najśw. Serca Jezusowego.

Dzienniczek z małymi wyjątkami pisany jest chronologicznie, bardzo skrupulatnie i szczegółowo. Pierwsze wspomnienia autora sięgają domu rodzinnego, w którym się urodził i wychował oraz roku 1846, który dobrze się utrwalił w pamięci czteroletniego chłopca; kończy się z chwilą objęcia biskupstwa w Przemyślu.

Omawiany rękopis liczy 147 stron, przy czym numeracja jest dokonana późniejszą ręką, już nie autora. Notatki zapisywane są na składkach. Objętość poszczególnych składek jest nierówna. Jedna składka obejmuje cztery, sześć lub więcej kartek. Kilka pierwszych (jak się wydaje cztery) zostało przez autora wyciętych. Przepuszczalnie usunął on całą składkę, a w jej miejsce dołączył dwie luźne kartki pochodzące z okresu późniejszego (z roku 1900). Ponieważ tekst dzienniczka w swej początkowej fazie zupełnie pokrywa się z tekstem autobiografii „Mój życiorys” pióra tegoż autora, stąd braki zostały uzupełnione odpowiednimi partiami tejże autobiografii (zob. przypisy 10—52, s. 3—25 rkpisu autobiografii).

Diariusz nie jest pisany jednolicie. Od strony 3—79 pismo jest bardzo drobne, miejscami słabo czytelne, a tekst jest notowany na bieżąco. Druga część zawiera pismo bardziej czytelne i przejrzyste. Tekst był pisany w jednym okresie czasu, tj. w Przemyślu, w lutym 1900 roku i ma charakter już nie dzienniczka, a raczej rocznika. Należy przypuszczać, że autor przy tak szczegółowym tekście prawdopodobnie korzystał z jakichś notatek.

Przy opracowaniu i przygotowywaniu dzienniczka do druku wszelkie uzupełnienia a nawet skreślenia, dopiski zamieszczane zwykle pod tekstem, pisane często innym atramentem (co świadczy, że autor za-

glądał do dzienniczka, zapewne służył mu jako podstawowe źródło do późniejszych prac, głównie monografii o Piusie IX), zostały uwzględnione i włączone do tekstu z zachowaniem chronologii i zaznaczone małymi literami alfabetu.

Wyrażam szczególną wdzięczność Profesorowi Henrykowi Baryczowi za pomoc w redagowaniu i przygotowywaniu do druku poniższego dzienniczka oraz instytucjom za udostępnienie pism bpa Pelczara.